

DENİZLİ YÖRESİNDE MASAL ANLATMA GELENEĞİ

La tradition de narration de contes dans la région de Denizli

Doç. Dr. Mustafa ARSLAN*

ÖZ

Bu çalışmada saha araştırmalarından elde edilen verilerden hareketle Denizli yöresindeki masal anlatma geleneği ele alınmakta, bu geleneğin Türk anlatı geleneği içindeki yeri tartışılmaktadır. Masal bir geleneğe bağlı olarak anlatılan halkbilgisi ürünlerindedir. Masal anlatma geleneği masal türüne has yazılı olmayan kuralların icrada kullanılması anlamına gelir. Bu gelenek Denizli yöresinde iki yönlü bir görünüme sahiptir. Bir yandan gelenek kendi kurallarıyla devam ederken, diğer yandan modernleşmenin tesiriyle yok olmaktadır. Geleneğin yaşadığı çevrelerde anlatıcı, dinleyici, icra mekânı ve zamanı yerel özelliklerle de zenginleşmiştir. Yörede kadın anlatıcı daha çoktur. Fakat erkek anlatıcıların masal repertuarı kadınlara göre daha zengindir. Dinleyici profili, icra mekânı ve zamanı sınırlanmış değildir. Yöreden elde edilen veriler günümüzde somut olmayan kültürel mirasın tespiti ve yayılması, kültürel yeniden üretimlere kaynak oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler

Masal, Gelenek, İcra, Denizli Yöresi, Somut olmayan kültürel miras.

ABSTRACT

Dans ce travail, en partant des données des recherches sur place on a traité la tradition de narration de contes dans la région de Denizli et sa place qu'elle occupe dans la tradition de la narration Turque. La conte est un produit folklorique, issu d'une tradition. La tradition de narration de contes est une application des regles non écrites qui sont spécifiques au genre conte. Cette tradition a deux différents aspects dans la région de Denizli. D'une côté, la tradition suit ses regles, d'une autre côté, elle disparaît de plus en plus par l'effet du modernisme. Dans les milieux où la tradition est encore vivante, le narrateur, l'ecouteur, le lieux de performance et le temps sont enrichis en même temps par les propriétés locales. Les narratrices sont plus nombreuses. Mais les repertoires des narreurs plus riches que ceux des narratrices. Profil d'ecouteurs, le lieu de performance et le temps ne sont pas limités. Les données que nous avons eu des régions sont très importantes pour relever le patrimoine culturel immatériel et expansion qu'elles soient une source de nouveaux produits culturel.

Mots-clés:

Conte, Tradition, Performance, Region de Denizli, Patrimoine culturel immatériel.

Masal, halkbilgisinin dilin bir vasıta olarak kullanıldığı anlatmaya dayalı türlerinden biridir. Halkbilgisi ürünleri üzerinde araştırmaların başladığı günden bugüne kadar da, üzerinde en çok durulan ve en çok araştırılan tür olarak dikkati çeker.

Masal diğer halkbilgisi ürünleri gibi bir geleneğe bağlıdır. Buradaki gelenek tabiri, türün yazılı olmayan icra ediliş kuralları olarak düşünülebilir. Gelenekler halkbilgisi ürünlerinin belirli birer "form" (şekil) içinde kendini devam ettirmesini sağlar. Ayrıca onlara kendilerini belirleyen diğer ayırıcı özellikleri kazandırır. "Gelenekler donmuş ve dinamizmini kaybetmiş kalıplara değildir.

Onlar ait oldukları insan topluluğunun ihtiyacını karşılamak üzere, üyelerin gönüllü iştirakleriyle vücut bulurlar. Nesiller değiştiğinde, ihtiyaçlar farklılıkta onlar da değişirler. Sürekli var olmalarının nedeni ait oldukları toplumun üyeleriyle uyum içinde bulunmalarıdır." (Çobanoğlu, 1999: 7-8)

Halk bilgisi yaratmalarının çoğu ulusaldır. Yani belli bir ulusal gelenek tarafından ve geleneğin sahibi olan halk grubu tarafından yaratılırlar. Bir destan, bir hikâye, bir masal, bir halk oyunu veya bir halk müziği ürünü genellikle ulusal halk bilgisi yaratması olarak ortaya çıkar. Kendi geleneksel bağlamlarında yaratılmış bazı halk bilgisi ya-

* PAÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. marslan@pau.edu.tr

ratmaları ise uluslar arası bir yayılmaya gidebilir. Manzum haldeki halk bilgisi yaratmalarından pek azı uluslar arası yayılma şansına sahiptir. Fakat maddi alanda yaratılan ve halk edebiyatının da nesir şeklindeki yaratmalarından özellikle masal ve fıkra türleri içinde yaratılanlar, sahip oldukları işlevlerden dolayı, yani temelde eğlendirmek ve öğüt vermek işlevine sahip olduklarından, uluslar arası bir yayılma ve dolaşım şansına sahip olmaktadırlar. Bu bağlamda gelenek kavramından söz ederken “eskilik” ve aktarma” olgularını vurgulamanın yanında günümüzdeki anlayışlar ve düşünceler çerçevesinde “yaratıcılık” ve “değişme” olgularının özellikle vurgulanması gerektiği ifade edilmektedir. (Ekici, 2004: 13-20)

Öte yandan masalarda, mitik yaratmaların olağanüstü ve fantastik özellikleri insan ve insan dışı kahramanlara bağlı olarak anlatılmaya başlanırken, bu anlatmaların yer, zaman ve belli bir anlatıcı tipine bağlı olmaksızın anlatılır olmaları söz konusu olmuştur. Bu anlatıların kendilerine ait bir tür geleneği oluşmakla birlikte belli bir anlatıcı grubuna bağlı bir gelenek oluşturmaları söz konusu değildir. (Ekici, 2006: 87) Dolayısıyla masal anlatma geleneğinden söz ederken, daha çok masal türüne has özelliklerin icrada kullanılmasından söz ediliyor demektir. Bununla birlikte masalın destan ve hikâyedeki gibi her ne kadar belli bir tipte ve profesyonel mahiyette anlatıcısı yok ise de, usta anlatıcılar ve masal anaları etrafında oluşmuş bir gelenekten söz etmek de mümkün görünmektedir. Linda Dégh, zayıf, orta halli ve usta anlatıcılar arasında masal anlatmaya dayalı olarak yaptığı çalışmasında, sadece anlatılan metinlerin değil anlatımın sosyo-kültürel bağlamındaki “biyolojisi”ni ortaya koyar ve masal anlatma geleneğini bir sosyal kurum

olarak ele almaktadır. (Dégh 1989, Çobanoğlu, 1999: 227'den)

Bu bağlamda, Türk sözlü kültürü içinde tür geleneği yanında masal anlatımının da, “yeniden üretim” ve “değişme” olgularına bağlı olarak köklü bir geleneğe sahip olduğu söylenebilir. Çünkü sözlü kültür ortamı şartlarına sahip çevrelerde masal anlatma geleneği, çevre kültürü içinde yaşayanların içselleştirmiş olduğu “söylenmemiş kurallar” çerçevesinde belli bir icra töresi oluşturmaktadır. Burada kastedilen “söylenmemiş kurallar” aynı zamanda masalın hazırlanması ve anlatılması bağlamında oluşan geleneğin de ifadesidir. Bu kurallar çerçevesinde masalın hazırlanmasındaki özel yollar onun sadece sözlü ortamda aktarılmasına imkân vermektedir. (Arslan, 2008:82) Aynı zamanda masalın hazırlanışındaki geleneksel mekanizma, tür içeriğinin hem toplumsal hem de bireysel yönelimlere sahip olduğu eserlere yol açar. Oluşturulan anlatı, her bireyin psikik gelişmesinin temel iticilerinden (sözellik, cinsellik vb.) bahsettiği ölçüde bireyselliğe; önerilmiş kararların, verilen mesajların sosyal normlarla ilişkili olduğu ölçüde ortaklaşılığa ve toplumsallığa yönelim göstermektedir. (Belmont;1999:23) Fakat yazılı ve elektronik kültür ortamının yaygınlaştığı çevrelerde bu geleneğin zayıfladığı, masalı hazırlamaya ve icraya ilişkin söylenmemiş kuralların unutulduğu ve masal anlatma geleneğinin zayıfladığı, hatta yok olduğu da bir gerçektir.

Denizli yöresi, diğer pek çok halk bilgisi ürününde olduğu gibi masal anlatma geleneğinin de bu farklı iki boyutunu yansıtmaları bakımından önemli bir kültür çevresine sahiptir. Yörede anlatıcılar, “anlatmak” eylemini “deyvermek” veya “okumak” kelimesiyle karşılamaktadırlar. “*Eveli masalı bubecim çok deve-*

ridi bizi de", "Aşam oldu mu der, işe beni masal okuyuveridi. Yani yörede "masal anlatmak" "masal okumak"tır. Yörenin Acıpayam, Çameli, Kelekçi, Beyağaç, Kale, Tavas, Çal gibi bazı bölgelerindeki köy ya da mahallelerde masal anlatımı eskisi kadar olmasa da canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu bölgelere mensup olup Denizli merkeze veya ilçe merkezlerine yerleşmiş olanlarda bile, geleneğe ilişkin bilgilerin gerektiğinde hatırlandığını görmek mümkündür. Bu tip kişiler, karşısında masal dinlemeye meraklı dinleyiciler buldukça gelenekten aldıklarını sergilemeye ve aktarmaya hazır gibidirler. Özellikle masal türünün kendine has yapısı, olayların kısa ve ayrıntısız tasviri, bu tür anlatımların gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır. Söz dışında başka bir vasıta gerektirmemesi, kısa oluşları, genellikle tek çizgiden ibaret olay örgüsü içinde eğlendirirken düşündürme gibi işlevlere sahip oluşu masalı, her türlü sohbet ortamında anlatılabilir kılmaktadır.

Beyağaç bölgesindeki kaynak kişilerimizden Bakiye Melik'in şu söyledikleri, bu konuyu daha açık bir şekilde ve değişik boyutlarıyla ortaya koyar niteliktedir:¹

"Unudmuşun mesellere ben. Kelolan bilmen. Ben ta evelki çoban masallarını bilirsin. Şimdi neyi annaden, hiç aklımda yok ki ya. Aklımda yok emme, bideciği va. Eveli masalı bubecim çok deveridi bizi de. Bubam seferbirlikde dokuz sene durmuş ya. Aşam oldu mu der, işe beni masal okuyuveridi. Demin ebenin dediği gibi biz çifden gelidik, kefirmiz deng omazdın. Adam bunu haşlayodun biliyomun? Bubamın devediklenin kırkda biri aklımda oluyodu, bazı Zohreyi deverin geçilen yannarında hani. Bubecim bek deveridin canım. Aşam oldu mu gızım hölü olu, bölü olu diye de masal okuverdin." (Bakiye Melik; 2002, Beyağaç)

Talip Matpan adlı kaynak kişi ise yöredeki masal anlatma geleneği hakkında şunları söylemektedir:²

"Esgiden böyle iradiyo, televizyon bişe mi va. Yav şimdi bu Arif amcanın gası (karısı) vardı. Fatmı deze. O bize hani pamık edeledi. O bize çocula gelin baken, pamın gozanı hôle golar da asa hôle pamık didele. Neyise hôle pamık dirtele, çıkırık ede. O bizi gari masal okuveri, biz dinnedik gari. Bi de Esgerin bobası Osman. Hani beri gıyıda o demeni (değirmeni) yok mu? Onun yanı ben masus varıdım. Av marakım va. Amca avcılık nası olu? Nası olu? Şamda dalında hôle etdik hunu hôle etdik. Aşamı gada gari av yaranı ediveridi bene. Emme büyük güccük demezidi, iramadlık. Bu Osman dede, çok faydalı adamıdı. Hıç kimseye garışmazıdı. İşd onna masal okuveridi, biz orladan duyarıdık bunnara. Bi yı siz annadın, biz dinneyelim. Vadı hindi herepsi aklıma gelmeyo. Bacak göze bili, bacak da çokdur. Annadive bi yo, annadive ordan burdan..." (Talip Matpan; 2002, Kale)

Bu ifadelerden de anlaşılacaktır ki, yörede masal anlatımı belirli bir zamana ve mekâna bağlı değildir. Genellikle akşam saatlerinde herkesin evde toplandığı ve dinlenme zamanı diyebileceğimiz anlarda büyükler tarafından anlatılmakla birlikte, gündüz saatlerinde ev işleri, işyeri sohbetleri, hayvan otlatma vb. işler sırasında da icranın gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

İl ve ilçe merkezlerinin genelinde ise yukarıda ifade edilen farklı kültürel ortamların, masal anlatma geleneğini zayıflatmış olduğu görülür. Sohbet ortamının ortaya çıkmasının mümkün olduğu ev, işyeri, kahvehane gibi yerlerde, ya elektronik veya yazılı iletişim vasıtalarının sohbeti köreltmesi sebebiyle ya da ekonomi, siyaset gibi güncel konular üzerindeki tartışmaların öne

çıkmasından dolayı masal veya benzeri halk bilgisi ürünlerinin anlatımında bir azalma olduğu dikkati çekmektedir. 1950'li yıllardan itibaren radyonun, 1970'li yıllardan itibaren televizyonun ve son on yıldan beri de bilgisayar ve internet ağının kullanılmaya başlaması geleneğin zayıflamasında önemli rol oynamıştır. Buna rağmen bu merkezlerde de yönlendirilmiş mülakat tekniği kullanıldığında insanların, kıvrıntılar şeklinde de olsa masallardan ve anlatım geleneğinden haberdar olduğu söylenebilir. Bu da, modern araçların masal anlatmaya veya dinlemeye olan ilgiyi azaltmasına rağmen henüz tamamen ortadan kaldırmaya yetmediğini göstermektedir. Masal anlatma geleneğinin zayıfladığı yerleşim yerlerinde okur-yazar nüfusun artmasının da önemli bir etkisi vardır. Kaynak kişilerden edinilen bilgiler de bunu doğrular niteliktedir. Okuması yazması olanların masalları kitaplardan okudukları, bunun da anlatmaya dayalı bir icra ortamının oluşmasına zemin oluşturmadığı düşünülmektedir. Çalışmalarımız sırasında genç yaşta bazı kaynak kişilerin, anlatmaya çalıştıkları masalları nereden öğrendiklerini sorulduğunda, onları kitaplardan okuduklarını ifade etmiş olmaları, hatta bir tanezinin çizgi filmi izlediği bir masaldan (Kül Kedisi) bahsetmiş olması, kanaatimizce sözlü gelenek yoluyla aktarılan masalların yazılı ve elektronik iletişim vasıtalarıyla aktarılmaya devam ettiğini göstermektedir. Fakat buradaki aktarımın, sözlü kültür ortamındaki masal anlatma geleneğinden farklı bir şekilde gerçekleştiği, bunun anlatım geleneği kadar tür özelliklerinin değişmesine de sebep oluşturduğu bir başka gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yörede masal anlatma geleneğinin zayıflamasına etki eden bir başka faktör ekonomik ve sosyal sebeplerden

dolayı küçülen aile yapısıdır. Geçmişte büyükanne, büyükbaba ile birlikte aynı evi paylaşan aile üyelerinin son yıllarda genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısına dönüşmüş olması, aile içi sohbet ortamının yitirilmesine, dolayısıyla özellikle çocuklara geleneksel anlatıların aktarılamamasına zemin oluşturmuştur.

Geleneği oluşturan en önemli unsurlardan biri şüphesiz “doku/sözeldokudur”. Denizli yöresindeki masal anlatımlarında kullanılan sözel dokunun genellikle Türk masal anlatma geleneğiyle aynı olduğunu söylemek mümkündür. Anlatıların başlangıç ve sonuç kalıp sözleri, anlatımda kullanılan kip ve ifade teknikleri, tasvirlerde ve benzetmelerdeki kalıp ifadeler Türk anlatı geleneğinin canlı örneklerini ortaya koyar niteliktedir.(Arslan, 2008:86) Aynı zamanda yöreye has ifade özellikleri anlatıları da yöreye has hale getirmektedir. Anlatıcılar anlatımlarına “bir varmış bir yokmuş” gibi geleneksel ifadelerin dışında genellikle şu kalıp sözlerle başlamaktadırlar: “*Masal maşla moniki Dırnakları on iki On ikinin yansı Yumurtanın sarısı Suya düşdü beyazı İyi dinle masalı*”, “*Masal masal moniki Dırnakları on iki, on ikinin yarısı ilacı beyin gari*”, “*Gazan gazan gulpu. Yediremedin turpu. İle arpa ekmeni yutturu. Sen yağlı gatmeri yutturamadın. Varımış yoğumuş.*”, “*Evelen beriken deve dellenkan tosba azayıkan garınca mıhtarıkan*”, “*Bi yüzüne yaşlayalım, Şeytan geldi, daşlayalım, Besmile çekip masalımıza başlayalım*”. Bitiş kalıp sözleri de yöreye has ifade özellikleriyle zenginleşmiştir. Bunlara; “*Hindi (şimdi) yanından geldim, kedi hâlâ yalanıpbörü*”, “*Belki adamın sesi bure gada duyuluyodur, bi gulak ve*”, “*Belki hindi pencerenin önünden geçe*”, “*Hindi buradan geçecek*”, “*İkisi gari geçinip durula, hindi ordan geldim*

selamları va”, “*İkisi mutlu bi hayat sürüpbatıla, hindi yanlandan geldim*”, “*Üçü de üstlerinde allananlardan sabah buradan geçcek mi bakam*”, “*Yarın buradan geçceklerimiş, biz yola çıkam bakam gari*”, “*Kötüle cezasını bulmuş, eyile yarın buradan geçceklemiştir*” şeklindeki örnekler verilebilir.

Yörenin tamamında kullanılan dil Türkçedir. Ağız özellikleri esas alındığında bazı alt ağız bölgeleri bulunmakta ve bu bölgeler, kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Konuşulan ağız özellikleri Türklerin bölgeye geliş zamanı, geliş yeri, boy, oymak ve aşiret durumları gibi bilgiler için önemli birer belge niteliği de taşımaktadır.

Masal anlatma geleneğinin, anlatıcı ve dinleyici ile birlikte bir denge oluşturduğu ifade edilir. (Başgöz, 1988:29) Bu düşünceden hareketle anlatıcı ve dinleyici özelliklerinin belirlenmesiyle yöredeki masal anlatma geleneğinin daha iyi ortaya konulacağı muhakkaktır.

Masal genellikle herkes tarafından anlatılabilir. Masal anlatmak için profesyonel özellikler taşımak bir gereklilik değildir. Her yaştan ve her cinsten kişi masal anlatabilir. Buna bağlı olarak masal anlatıcılarının kendine has özelliklerle şekillenmiş belli bir “anlatıcı tipi”nin olmadığı, masal türünün kendine ait bir “tür geleneği” oluşmakla birlikte belli anlatıcı tipine bağlı bir gelenek oluşmadığı ve son tahlilde masalların belli bir tipte anlatıcısının olmadığı (Ekici, 2006: 87) belirtilmektedir. Bununla birlikte, gerek tür olarak masalın gerekse masal anlatma geleneğinin insanlar tarafından içselleştirilmiş ve söylenmeyen kuralları çerçevesinde her anlatıcının icra sırasında uyması gereken kurallar vardır. Bu kurallar masal anlatıcısını kendine has özelliklere sahip kılmaktadır. Walter Benjamin konuyla ilgili “Le Narrateur” (1991) başlıklı çalışmasın-

da, masal anlatıcısının yalnız insanın derinliklerinde hazırlanmış olan kendisinin ya da kendisine aktarılmış olan bir tecrübeden elde ettiği şeyi kurgusal şekilde anlattığını belirtir ve masal dinleyicilerin de masal anlatan kişiyle birlikte olduklarını ifade eder. (Benjamin 1991, Belmont 1999:11’den) Dolayısıyla başlangıçta bir yaratıcıya sahip olduğu varsayılabilir, masalı biçimlendiren, zenginleştiren, değiştiren, anlatıcıların verdiği değişikliğin farkında olmaksızın yeni bağlamlara ve yeni nesillere uydurduğu anlatıcısının gerçek hazırlanışı tamamen ve sadece icra anında, masalın aktarımında oluşmaktadır. Bu yönüyle masal “iki yaratıcı”ya sahiptir: Aktarıcı ve dinleyiciler. Öte yandan masal anlatıcıları kendilerini, bir önceki anlatıcılardan, onların da bir öncekinden almış oldukları geleneği iletme görevi üstlenmiş olarak görmektedirler. Anlatıcıların masal sınırının bir yanından diğer yanına geçiren kimseler olarak düşünülmektedir. (Belmont, 1999: 14)

Linda Dégh, anlatıcıların anlatılarını gençken öğrendiklerini, onları hafızalarında biriktirme gücü kadar anlatma kabiliyetine de sahip olmaları gerektiğini belirtir. Araştırmacıya göre öğrenmenin ilk mekânı evdir, onun dışında eğilimi olan insan her yerde öğrenebilir. Yaratıcı anlatıcılar, öğrendiği taslaktan başkasını da öğrenirler. Anlatıcıyı oluşturma tekniği, anlatıcının geleneksel alışkanlıkları, en uygun sunum anlatıcısının kendisi tarafından oluşturulur ve geliştirilir. (Dégh, 2005:358)

Dolayısıyla masal anlatıcısının aktarıcılık özelliğine “yeni den üreticilik” özelliğini de ilave etmek gereklidir. Çünkü herhangi bir halkbilgisi ürünü iletişim olgusu ile icra edilmesinde “yeni den meydana getirilen bir şey” özelliğine sahiptir. Bu sebeple halkbilgisi ürünlerinin her gerçekleşme halini “kültürel

yeniden üretim” olarak kabul etmek daha yakın gelmektedir. (Arslan-Köktürk, 1999: 19) Bu durum masallar için daha belirgin niteliktedir. Çünkü sözlü kültür ortamındaki masalın temel karakteri, herkese ait olmasıdır ve herkes tarafından anlatılmakla birlikte onun yaratıcısı bilinmez. Günümüz halkbilimi yaklaşımları açısından her icra ve her aktarım yeni bir üretim olduğuna göre, anlatıcılar da “yeniden üreten” kişilerdir. Bu yeniden üretimde masal anlatıcısı, her hikâyenin anlatı şemasını akılda tutmak yanında başka masallara veya anlatılara giderek oradan “ödünç” aldıkları epizotlarla masalı zenginleştirmek yeteneğine de sahiptirler. Bu özellikleri Denizli yöresindeki anlatıcılarda da görmek mümkündür.

Yöredeki derleme çalışmalarımız sırasında kırk dört anlatıcı ile görüşülmüş ve bu anlatıcılardan seksen masal tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi anlatıcıların % 72,8’i kadındır ve kadın anlatıcılar derlenen masalların % 65’ini anlatmışlardır.

Yöredeki Anlatıcılar ve Derlenmiş Masalların Anlatıcılara Göre Dağılımı					
Toplam Anlatıcı Sayısı	Derlenen Masal Sayısı	Erkek Anlatıcı Sayısı	Kadın Anlatıcı Sayısı	Erkek Anlatıcılardan Derlenen Masal Sayısı	Kadın Anlatıcılardan Derlenen Masal Sayısı
44	80	12	32	28	52
Değerlendirme:					
A- Anlatıcı: % 27,2 Erkek; % 72,8 Kadın					
B- Masal Sayısı: % 35 Erkek; % 65 Kadın					

Bu oranlara göre Denizli yöresinde masal anlatımının çoğunlukla kadın anlatıcılar tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Fakat burada bir noktaya

dikkat çekmek gereklidir ki, o da derleyici faktörüdür. Derleme sırasında kız öğrencilerimizin çokluğu ve onların kadın anlatıcılarla daha rahat iletişim kurmaları, yöredeki kadın anlatıcı sayısını etkilemiş olmalıdır. Öte yandan derleme soruları içindeki “Anlattıklarınızı kimden öğrendiniz?” sorusuna verilen cevaplarda belirtilen kaynak şahısların daha çok erkek olması, bu oranları değiştirebilir kanaatini daha da kuvvetlendirmektedir. Anlatıcıların anlattıkları masal sayıları dikkate alındığında erkeklerden Sefer Can adlı anlatıcının sekiz, Emin Elçi’nin beş masal anlatmasına karşılık, kadın anlatıcılarda sadece Kezban Tacılık dört masal anlatmıştır. Bu oranlara göre de erkek anlatıcıların repertuarlarının daha geniş olduğunu söylemek mümkündür. Anlatıcılar arasında lise ve yüksek okul tahsili olanlar çok azdır. Daha çok ilkökul mezunu ve bayanlar arasında okuma yazması olmayanlar mevcuttur. Kırk dört anlatıcıdan yirmi biri okuma yazma bilmezken, yirmisi ilkökul mezunu, ikisi okuryazar, bir kişi de eğitim enstitüsü mezunudur. Bunlar anlattıkları masalları çeşitli sohbet ortamlarında dinleme yoluyla öğrenmişlerdir. Anlatılar genellikle aile büyüklerinden ve yakın akrabalarından öğrenilmiştir. Akrabalık bağı olmayanlardan öğrendiğini söyleyenler az sayıdadır. Bunlardan kadın olanlar daha çok tarlada veya işyerlerinde buluştukları kişilerden, erkek olanlar ise ev, kahvehane, köy meydanı, işyeri, cami önü, bağbahçe, asker ocağı, hapishane gibi çeşitli mekânlarda oluşturulan sohbet ortamlarında büyüklerinden ve arkadaşlarından öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Derleme sırasında derleyici bayan olsa bile, eğer o çevreden biri değilse, genellikle yöre kadınlarının anlatıyı bildiklerine rağmen anlatılmaktan kaçındıkları gözlemlenmiştir. Bunlardan bazıları özellikle erkek derleyicilere ve yabancı

gördükleri bayan derleyicilere karşı çekingenden davranmaktadırlar. Öte yandan erkek ya da bayan anlatıcılardan bazıları, bir grup içinde gerçekleşen anlatımlarda daha cesaretli olmakta, hatta daha iyi bir anlatım gerçekleştirmiş olduğunu düşünmenin gururunu hissettirmektedir. Mehmet Öztürk adlı anlatıcı köylülerle oluşturduğumuz sohbet sırasında hevesle söze karışıp “*ben eskileden çok bilirin, annadveren de dinle biyo*” diyerek³, diğerleri içinde bizim istediklerimizi anlatmanın gururunu, ses tonu ve hareketleriyle açıkça ortaya koymuştur. Öte yandan özellikle erkek anlatıcılar, dinleyicilerinin de erkeklerden oluştuğu kahvehane vb. mekânlardaki anlatımlarında katılımcılar arasında gülüşmelerle yol açan argo veya cinsellik içeren kelimeler kullanmakta, bu durum gruba mensup olanlar tarafından normal karşılanmaktadır.

Yöredeki anlatıcıların bazıları, önce masal bilmediğini söylemesine rağmen sohbet ilerledikçe geçmişte dinlediği anlatıların olay örgüsüne ilişkin parçaları hatırlayıp bunları anlatmaya girişmektedir. Bazı anlatıcılar da anlattıklarının dinleyenler tarafından yalan olduğu düşünülse bile anlatmaya devam eder. Anlatıcılardan Talip Matpan’ın “*Eveli bi demenci varımış. Gari biz de annatverem. Masala dönmüş bu iş. Ne olusa osun. Yalan yannış yakıştırcen tabi.*” şeklinde söyledikleri kanaatimizce konuya açıklık getirmektedir. Dolayısıyla masal anlatıcısının kurgu ve düşselliği nitellemenin saf biçimi olarak yalan söylediğini kabullenmesi ve bunu daha anlatmaya başlarken dile getirmesi söz konusudur. Burada anlatıcı giriş kalıp sözlerinde olduğu gibi anlatacağı hikâyenin gerçek olmadığına dikkat çeker ve dinleyicileri bundan haberdar eder. Bir anlamda başlangıç kalıp sözleriyle anlatıcı anlatımı kendi tekeline alır.

Aynı şekilde Bakiye Melik adlı anla-

tıcı da, önce masalları unuttuğunu söyleyip, sonra aklında bir tane olduğunu ifade ederek anlatıma başlamakta ve “performansı yalanlama” tavrı sergilemekte, dikkati kendine yönelterek “icrasal çerçevenin anahtarı”nı eline almaktadır.

Yöredeki anlatıcıların tamamı anlattıkları masalları önceki anlatıcılardan öğrendiklerini söylemektedirler. Öncükiler de daha öncükilerden öğrenmiştir. Yani hiçbir anlatıcı anlattığı masalı kendi anlatısı olarak sahiplenmez ve kendilerini onu sadece dünden yarına taşıyan biri olarak görmektedir. Dolayısıyla genel anlamda ifade edilen masal anlatıcılarının “aktarıcı” olduğu gerçeği Denizli yöresinde de karşımıza çıkmaktadır. Anlatıcı Bakiye Melik, ifadeleri arasında “*Eveli masalı bubecim çok deveridi bizi de. Bubam seferbirlikd  dokuz sene durmuş ya. Aşam oldu mu der, işe beni masal okuyuveridi*” sözleriyle babasına atıfta bulunarak geleneğe başvurmakta; anlatımın sözlü gelenek yoluyla edinilmiş ve bizzat tecrübenin ürünü olduğunu, kendisinin de bir aktarıcısı durumunda bulunduğunu belirtmektedir. Yöredeki anlatıcıların çoğu geçmişte dinledikleri anlatıların izlerini, maruz kaldıkları çeşitli tahriflere rağmen hafızalarında saklamış görünmektedirler.

Yöredeki dinleyiciler dikkate alındığında bunların da her yaşta ve her cinsten oldukları görülmektedir. Yaygın bir kanaate göre masal anlatımı çocuklara yönelik olmakla birlikte, genç ve orta yaşlıların oluşturduğu sohbetlerde de masal icra edilmektedir. Ev sohbetlerinde, kahvehane ortamlarında veya köy meydanı, cami önü vb toplanma yerlerinde çocuk olmayan dinleyiciler, iyi konuşan ve iyi anlatım gerçekleştiren kişileri teşvik ederek hikâye, masal veya geçmişte yaşanmış olaylardan, hatıralardan anlatmasını isterler. Dinleyicilerin ısrarlı isteği ve hatta çay söyleme, sigara verme gibi telkinler karşısında anlatı-

ma başlayanların daha istekli ve coşku- lu oldukları gözlenmiştir. Bu anlamda dinleyicilerin anlatmalara katkıları, anlatma devam ederken de gülme, meraklı dinleme şeklindeki davranışlarla kendini göstermektedir. Şehir merkezle- rinde ise bu icra ortamının oluşmadığını söyleyebiliriz. Ancak oluşturulan sohbet ortamlarında bilinçli bir yönlendirme olursa masal anlatımı gerçekleşmekte ve çoğunlukla anlatılanlara da değer verilmemektedir. Denizli merkezde yaptığımız bir araştırmada çocukların sadece % 17'sinin büyüklerinden masal dinlediğini, diğerlerinden % 39'unun çizgi film-lerden, %44'ünün de kitaplardan masal öğrendiklerini tespit ettik. Tabiatıyla bu durum kanaatimize sosyal ve toplumsal değişime paralel olarak sözlü kül- türün yerini yazılı ve elektronik kültür ortamının almasıyla ilişkilidir. Denizli yöresinde masal anlatıcıları ve dinle- yicileri belli bir tip oluşturmazlar. Her yaştan ve her cinsten anlatıcı ve dinle- yici bulmak mümkün olmakla birlikte, bunlar arasında geleneğin söylenmemiş kurallarını içselleştirenlerin icra ortam- larında belirgin biçimde öne çıktıkları ve anlatımlarını kendilerine kendilerinden emin şekilde anlattıkları görülmektedir.

Sonuç olarak, anlatı geleneği bakı- mından zengin bir malzeme birikimine sahip olan Denizli yöresinin kültürel alanla ilgili hazırlanacak yeni projelerle taranması, toplanması ve değerlendiril- mesi gerekmektedir. Çünkü yapılacak çalışmalardan elde edilecek veriler, ya- şayan somut olmayan kültürel mirasın tespiti bağlamında olduğu kadar, yerel kültürel üretimlerin yayılması ve kül- türel yeniden üretimlere kaynak oluş- turması bakımından önem taşımaktadı- r. Bu bağlamda günümüzde kültürün toplumlar için büyük önemi olduğu dü- şüncesi paralelinde, küreselleşmeyle birlikte mahalli kültürlerin adeta yendi- ken keşfi ve kimliklendirilmesi, kültü-

rel ürünlerin korunması ve yayılması, evrensel pazarlara sunumu noktasında kültürün bütüncül bir yaklaşımla değeri- lendirilmesinde saha araştırmaları çok önemli malzemeler sunmaktadır. Buna bağlı olarak sadece sınırlı bölgelerde ve sınırlı çalışmalarla değil, bütün Türk dünyası masalları başta olmak üzere, sözün vasıta olarak kullanıldığı halkbil- gisi ürünlerinin derlenmesi, incelenmesi ve bir kültürel miras anlayışıyla yaşa- tılarak korunması gerektiği, yaptığımız saha çalışmaları sırasında karşılaştığımız zenginliği görünce daha da pekişmiş ve kuvvet kazanmıştır.

NOTLAR

- 1 Bakiye MELİK (1927) ile 2002 yılında Denizli'nin Beyağaç ilçesinde yapılmış mülakat.
- 2 Talip MATPAN (1936) ile 2002 yılında Denizli'nin Kale ilçesi Gökçeören köyünde yapılmış mülakat.
- 3 Mehmet ÖZTÜRK (1935) ile 2001 yılın- da Denizli'nin Akköy ilçesi Karahayıt köyünde ya- pılmış mülakat.

KAYNAKLAR

- Arslan, Mustafa. *Denizli Yöresinden Derlen- miş Masallar İnceleme-Metinler*, Denizli, 2008.
- Arslan, Mustafa-Milay Köktürk, "Halkbilimin- de Teori ve Yöntem Arayışları", *Milli Folklor-Ulus- lar arası Halk Bilimi Dergisi*, S.41, 1999: 14-28.
- Başgöz, İlhan "Masalın Anlatıcısı", *Masal Araştırmaları-Folktale Studies-I*, Hazırlayan: Nuri Taner, İstanbul, 1988: 25-29.
- Belmont, Nicole. *Poétique du Conte- Essai sur le conte de tradition orale*, Gallimard, Paris, 1999.
- Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara, 1999.
- Dégh, Linda. "Hikâye Anlatıcılar", Çev.: Adem Koç, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2*, Ya- yına hazırlayanlar: M. Öcal Oğuz-Selcan Gürçayır, Ankara, 2005: 354-375.
- Ekici, Metin. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara, 2004.
- Ekici, Metin. "Türk Sözlü Geleneğinde Anlatı- cılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış", *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2006; 83-89.